

UTJEŠENOVIĆEV SPIS »O PATRIARHALNOM ŽIVOTU NARODA JUGOSLAVJANSKOG«

Drago Roksandić

Uskoro će u izdanju »Školske knjige« i »Stvarnosti« iz Zagreba, u novopokrenutoj biblioteci »Povijesna istraživanja« biti objavljena knjiga koja će sadržavati rasprave Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog »Kućne zadruge Južnih Slavena« i »Vojna krajina i ustav« u prijevodu s njemačkog na hrvatski ili srpski jezik, kao i rukopis Karla Marxa »Utješenović«, također u prijevodu, ustvari iscrpne Marxove bilješke o Utješenovićevoj raspravi »Kućne zadruge Južnih Slavena« i koji se prvi put objavljuje.*

Kako sam u predgovoru te knjige iscrpnije pisao o Utješenoviću, kao i o nekim pitanjima koja se u vezi s njegovim opusom otvaraju, upozorio bih ovom prilikom na potrebu daljih, iscrpnijih istraživanja pa i na potrebu izrade jedne monografije o njemu.

Radeći u kolovozu 1987. godine u Cavtatu u Zbirci Baltazara Bogišića, pronašao sam historiografski gotovo potpuno nepoznatu građu o vezama Ognjeslava Utješenovića i Baltazara Bogišića, koje su vrlo važne i za razumijevanje kontroverzi o južnoslavenskim kućnim zadrugama, ali i brojnih drugih pitanja hrvatske i srpske povijesti 1860-ih godina, kada je njihova sudbina bila najučestalija.

U Zbirci je sačuvano 27 Utješenovićevih pisama Bogišiću, podaci o Bogišiću kao revnosnom sakupljaču predbrojnika na neka Utješenovićeva djela, a iznad svega više izvora o Utješenovićevim shvaćanjima združnog pitanja. Među tim izvorima izdvaja se svojim značajem spis »O patriarhalnom životu naroda jugoslavjanskog«, koji ovom prilikom i objavljujemo.

Spis je pohranjen u kutiji XXV. (»Zadruga i pleme«), u svežnju 13. (»Grada za zadrugu u Hrvatskoj«). S velikom sigurnošću može se ustvrditi da je u pitanju vjerodostojan prijepis, koji je vjerojatno sam Utješenović dao Bogišiću ili ga je Bogišić sam naručio napraviti, kao što je očigledno često radio kada se radilo o građi koju je htio posjedovati.

U njemu je više osobina Utješenovićeva stila, leksika i pravopisa toliko uočljivo, a o sadržaju da ne govorimo, da je dvojba o njegovu autorstvu u biti isključena. Ovaj spis prethodi raspravi »Kućne zadruge Južnih Slavena« i tim je dragocjeniji u raspravi. Iako nije datiran, jasno je da je nastao u 1850-im godinama. U njemu se komentira Krajiški zakon Hrvatskog sabora

* Knjiga izlazi pod naslovom: Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, »Kućne zadruge & Vojna krajina« (i) Karl Marx, »Utješenović«.

iz 1848. godine, a ne spominje se Osnovni krajiški zakon iz 1850. godine, iako je zadružno pitanje u Vojnoj krajini središnji predmet njegovih razmatranja. Kako se u tekstu spominje i »očekivani instructivni zakon o popisu narodnom u krajini«, nedoumica je još manje.

Preciznije je moguće vrijeme nastanka prva polovina 1850. godine, u rasponu između otvaranja rasprave o uređenju Vojne krajine i objavljivanja Zakona 7. svibnja 1850. godine.**

Premda Utješenović važi za bezuvjetnog zastupnika kućnih zadruga, ovaj spis, u kojem se pojam »kućna zadruga« još i ne spominje, prisiljava nas svojom cjelinom da bar neke ocjene reinterpretiramo:

»Tko je dakle i oli s narodom živio i priliku imao očima vidjeti kako se u takovoj kući žive, taj će zaista osvedočen biti, da patriarhalni život ima kao i svaka stvar druga, dva lica svoja; dakle ni patriarhalni život nemore se bezuvjetno ni *hvaliti* ni *kuditi*.«

Dapače, premda se zalaže da zakonski bude zaštićen minimum zadružnog posjeda, očigledno mu je nadasve stalo da legislativne intervencije budu što je moguće manje i da državi bude što je moguće više uskraćena mogućnost instrumentaliziranja ustanove kućne zadruge. Utješenović je još uvijek uveliko u četrdesetosmaškom raspoloženju.

O PATRIARHALNOM ŽIVOTU NARODA JUGOSLAVJANSKOG

Pitanje o patriarhalnom životu naroda našega tako je važno, da nitko nebi imao ovaj predmet mukom mimoći, komu je ikoliko stalo do narodne srčce.

Nemislim da ću ja ovo pitanje najbolje riješiti, ali ipak nemore mi se na ino nego da moje mnjenje u tom obziru očitujem, uvažavajući posljedice, koje se iz pretresa toga pitanja za buduće zakonotvorstvo naše poroditi mogu.

Patriarhalni život zove se kod nas ono odnošenje kućno, u kome stoje članovi pojedine obitelji naroda našega na jednu kuću spadajući, obično međusobno po kćerki srodni, koji podlažući se upravljanju kućnog gospodara, ukupno svoje zemljište obdijeljavaju i ukupno plodove svoje zajedničke radnje uživaju.

Ovaj običaj izkorienio se je kod mnogih narodah tako, da kako sin odraste, ma bio jedinac u oca, on se odmah od njega odieli i posebice svoje gospodarstvo zametne.

Kod slavjanskog naroda osobito kod Jugoslavjanah uzdržao se je taj obiteljski običaj do dana današnjega, tako da ne samo najbližnja rodbina otac i njegova dieca, nego višeput i daljnja rodbina tako rekuć do devetog koljena kod jedne iste kuće kao obitelj živu, dapače ima kućah, u kojima se nalaze tako razrodjeni članovi kućni, da srodstvu njihovom već ni traga nema, dočim takodjer i to biva, da se primaju u kuću, gdje je malica osoblja, i posve *stranjske* osobe za unapredjenje dēla i gospodarstva.

Ovo odnošenje kućno ima posvuda dosti priateljah i nepriateljah. Gdie je mir i sloga medju takovim društvom, tu [je] bez dvojbe ovakovo odnošenje veoma probitačno za blagost je kuće, jer »sjedinenimi silami« svakojako se više uradi, nego gdje je gospodar ujedno i težak i pastir svoje kuće.

** M. Valentić, »Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849—1881.«, Zagreb 1981, 30.

Naprotiv gdje je nesloga, tu propada kuća tim više, čim je više čeljadi u kući; a to biva čestokrat, jer osobito u razrodjenoj obitelji takovoj nije mala zadaća slogu održati.

Ovoj neslozi čude se više putah tako zvani izobraženi ljudi, držeći narod naš već za pokvaren, koji je odrastao takvom obiteljskom životu, a nemisle na to, kako bi se oni slagali, da ih tko primora, neka oni žive sa više isto tako kao i oni izobražene čeljadi pod jednim krovom, i neka ujedno rade i ujedno plod svoje radnje uživaju.

Tko je dakle i oli s narodom živio i priliku imao očima vidjeti kako se u takovoj kući žive, taj će zaista osvedočen biti, da patriarhalni život ima kao i svaka stvar druga, dva lica svoja; dakle ni patriarhalni život nemore se bezuvjetno ni hvaliti ni kuditi.

Pohvalu i podupiranje zaslužuje on pod uvjetom ako je *slobodan*, osnovan na bližnjoj srodnosti članova kućnih.

Naprotiv nevriedi ništa, ako je *silovit* i osnovan na ukupnom življenju *razrodjenih ili tuđih* članova kućnih.

Državno zakonotvorstvo poslužilo se je dosad tim patriarhalnim životom našeg naroda osobito u krajini na njegovu očevidnu propast.

Naime vojnička dužnost bila je dosad u krajini osnovana jedino na temelju tog *svetoga narodnog običaja*, koji, dokle je *slobodan*, mora da bude izvor blagostanja svake kuće.

Ali pošto je državno zakonotvorstvo za postići svoje svérhe osobito od godine 1808. oko bivšeg slobodnog života patriarhalnog svake kuće gvozdeni обруч svoj obavilo bilo, обруч, koga je samo obilnost naraštaja i negibivog imetka, ili pako smért na svoj priašnji pojam povratiti mogla, od tada je postao u krajini patriarhalni život samo sredstvo a ne svérha, postao je nesnosni odurni jaram, a po tom malo ne svaka kuća kaznica njezinih članova.

O tomu je svaka krajiška oblast živi svjedok, a poviestnica toga mučeništva nalazi se u *pismari krajiških oblasti*.

Isto tako poslužilo se državno zakonotvorstvo ovim obiteljskim zavodom u provincijalu na drugi način na svoje svérhe, t. j. na svérhe *feudalnog odnošenja*.

I ovdje ima živih svjedokah mučeništva druge vérsi, ali trag njegove poveistnice izgubio se većim díelom u nedostatku upraviteljstva političnog i juridičnog.

U posljednje vrijeme prilikom rata minuvšega moralo se je glede narodne obrane, kao takodjer i glede nadopunjenja regulaške regemente hérv. slav. onako isto, kao i u krajini poslužiti načelom patriarhalnoga života uzimajući u vojnike od tri za délo sposobnih *jednoga*, od pet dva momka itd.

Šta je iz toga sledilo? To da se je odmah pojavila neobična želja i nastojanje za bezuvjetnom diobom, koja je na miestih vérlu napredovala pod zaštitom nezakonitosti i svojevoljnosti.

Ova dioba nastala je i kod takovih kuća, gdje je najbolja sloga bila, i gdje zaista se na nju ni pomislilo nebi, da nije nade bilo, da će se tim načinom osloboditi od vojničtva za njega sposobni momci.

Iz toga se vidi, da državno zakonotvorstvo nipošto nesmiје svérhe svoje u obziru javnih dužnostih na slobodni ovaj zavod prirodni oslanjati, ako nekani za koju godinu cieli taj temelj za svoje svérhe izgubiti.

Ako li zakonotvorstvo kani ipak svoju namieru na taj način postignuti, to ono mora i ovdje kano prije u krajini oko obiteljstvenog života onaj gvozdeni обруч okovati, jer inače razpasti će se taj život onako kao što se hérpа pieska rasiplje kad se kamen navali na nju.

To nemore pako ni jedno ni drugo namiera mudrog zakonotvorstva biti: Uvažavajući stogodišnje iskustvo »da se izvršenje javnih dužnostih bez ustérba za blagostanje naroda na njegov prirodni i sveti običaj obiteljskoga života nipošto

oslanjati nemore«, — zaključio je glasoviti sabor naš godine 1848 čl. XXVI § 46. da se u krajini vojna dužnost sa kućne obitelji na osobu prenieti ima, i ograničio je bio § 45. vojnu dužnost na opredieljeno vrijeme, dočim je diobu slobodnoj volji obitelji ostavio, pod jedinim uvietom, da svaka nova kuća polag §. 35 barem tri rali zemlje imati mora.

Namiera je sabora bila:

1° da se obiteljski život svoga jarma oslobodi da postane opet slobodan, da se nema nitko veće dužnosti naprama déržavi bojati, ako i u kući ostane ili manju očekivati, ako se od kuće oddieli;

2° da nesluži jedan momak po dvadeset god.nah u kući, dokle mu sin neod-raste, da ga tužna zamieniti more, dočim se u drugoj, gdje više naraštaja ima u dvadeset godinah po tri četiri promiene u vojničtvu; jer šta je onaj kriv tomu, da u njegovoj kući nema nikoga, nego on njegov otac i morebiti stric, koji su već prie isto tako dugo služili;

3° da u obće svaki mladić ne bude na vojničku svérhu déržave, već odsluživši svoju kapitulaciju, da more gospodariti u kući ili sám kako mu se bolje vidi;

4° da nebude bezkućnikah kroz tu diobu, nego tko zemljišta i kuće nemore zadobiti onaj neka bude smirom kod ognjišta gdje se je rodio;

5° da svaki momak znade unaprijed šta je dužnost njegova i da se on te dužnosti osloboditi neće, ako se i oddieli, jer ako kočka pane na njega, zagérli on svoju gvozdenu mladu, i ode za batalionom, kao i onaj gdje ih ima dvadeset u kući;

6° Ovim načinom namieravao je sabor ipak neposredno na uzdéržanje ovog obiteljskog života djelovati; — premda je véro mudro svako silovito srčdstvo za to uzdéržanje uklonio, osim uvjeta, da svaka nova kuća mora imati barem tri rali zemlje dočim je

7° Patriarhalni život naroda, kao samородni običaj starodavni pod zaštitu zakonah stavio.

Ova zaštita nema se pako tumačiti onako, kao što to čini někogi dopisnik jednih novinah ovdašnjih iz krajine, kao da je namiera bila u Beču samo zato staviti pod zaštitu zakonsku patriarhalni život, da se vojna dužnost na njega oslanja, nego ima se tako tumačiti, da se svaki član kućne obitelji ima zakonom zaštitivati u obziru medjusobnih gradjansko-pravstvenih odnošenjah njegovih, kao član kuće. Ova točka nije skovana u Beču, kao to misli tobože spomenuti do-pisatelj, nego se nalazi naročito u zaključcih saborskih članak XXVI. točka 28.

Nu žalibože ovaj članak nije izišao iz pretresivanja bečkog onako, kako je organično bio formuliran na saboru, nego su izostavljene niekoje glavne točke, bez kojih se na više miestah glavni zakon krajiški nemore razumieti, niti točno u život uvesti, jer mu manjkaju niekoje glavne točke, na kojim se ostale osnivaju; poradi čega bi najshodnije bilo, da je ovaj zakon ovako ostao, kako ga je Ban i sabor formulirao.

Mimoišavši druge točke, da napomenemo samo ono, što se tiče predmeta našeg t. j. patriarhalnog života.

U točki 45. bilo je na saboru opredieljeno, da se i u krajini *kapitulacija* uvede. da svaki vojnik tako znade, kad će dovršiti svoju dužnost vojničku te sebi i svojoj obitelji povratiti se.

U proglašenom glavnom zakonu krajiškom nema ni traga istoj točki; i zato se jošter nezna, kada će vojnik zadovoljiti svojoj vojnoj službi, da se more podieliti polag §. 39-b. koi to dozvoljava tek onda, kad se vojna dužnost izvrši.

Ako ovu točku nerazjasni očekivani instructivni zakon o popisu narodnom u krajini, i ako se neopredieli rok vojevanja, onda opet ostaje dakako patriarhalni život temelj vojne dužnosti, te mora omérznuti jošte većma.

Ove okolnosti kućnog života patrijarhalnog u krajini nužno je bilo navesti, jer samo tako more se u obće proniknuti u narav istoga zavoda, i pogibelj koja mu prieti.

Ovo je povod bio, što su iz krajine još godine 1846 izvršteni predlozi činjeni, da se patrijarhalni život ovaj oslobodi upotrebljenja za vojničke svérhe, i da postane sredstvo blagostanja mjesto ubitačnog orudja za državne svérhe.

Predlozi ti stecali su se svi u načelu, da je nužno krajišnika *sobstvenim interesom* podbuditi na radnju i obértnost, a kao pérvo i najglavnije sredstvo navadjalo se je to, da bi se imala dioba dopustiti bez obzira, more li kuća odmah vojnika imati ili ne, čim se da kako promiena u načinu stavljanja vojnikah već onda napérvostavlja. Tim se je namieravalo, da će se obitelji polag bližnjeg srodstva svoga kao rojevi pčelah okučiti, te svaka za svoj med bez nagona briniti se, i tako se mjesto *silovnog* drugi *samorodni* i *životvorni* život patrijarhalni zavesti, na mjesto odurnog i nenaravnog kućnog društva *pod moraš zajedno živuće*g.

Tim bi načinom jednim mahom izkorienjene bile sve one zle posljedice toga odnošenja, od kojih se poradjaju viekovite raspre, omraze, lienost i čestokrat zločinstva svake vérsiti medju družinom kućnom, od kojih znadu mnogo pripoviedati pismare krajiških sudovah i njihove tavnice.

Kako ubitačno i demoralizirajući dakle s- jedne strane dieluje na blagostanje naroda siloviti život patrijarhalni, osobito kad se služi s njime državno zakonotvorstvo za svoje svérhe, isto tako i jošte gore bilo bi, da se zakon stvori koji bi iz načela niekao blagodat ovog običajja ili bi nepovriedno smierao na ukinutje njegovo.

Sva nevolja u zapadnoj Europi kažu da je posljedica ovog nesretnog razdruženja čovječanskog, tojest pomanjkanje patrijarhalnog života. Tamo o njemu ljudi nemaju pojma, tako, da oni koji sada to zlo uvidjaju, kane usriečiti siromaški narod jednim načinom od koga opet mi s- naše strane nemamo pojma.

To je njihov komunizam i socializam, koji barem někom stranom na to smiera, da se velika družtva n. p. hiljade ljudih zakonito prisile, da oni svi za jednu svérhu rade, te da tobože onda i svi jednako plodove njihove radnje uživaju.

Ta je nevolja na zapadu tim veća, što je tamo potom sve zemljište, osobito u Inglezkoj u rukah pojedinih bogatarah, koji zemljište siromakom samo u najam daju, i to obično kroz više rukuh, tako da onaj koji zemlju obdělava najprije mora gledati da plati najmovinu gospodaru zemlje, zatim državne terete namiri, te onda što mu preostane ono tek za svoje smatrati more.

Ako tko će opisati tekar biedu onih hiljadah težakah po gradovima Zapadne Europe, koji bez kuće i kućišta od nadnice svoje živu, i od kojih nijedan nezna odašta će se sutra prehraniti, kad se večeras trudan i umoran legne.

(Kod nas se ljudi tuže, da neima obertnosti. Hvala Bogu! da je neima pod takovimi uvėti:)

Naprama toj nevolji mora se kazati, da je seljak naš ipak srietan u svojoj kući ma bila ona još tako malena i siromašna, a da je tako, to on ima zahvaliti jedino onom starodavnom običaju patrijarhalnog života.

Protivnici ovoga običajja misle, da bi se ukinutjem njegovim podiglo i kod nas na veći stupanj gospodarstvo i obértnost, budući da bi svaki posebice živući čoek bolje se brinio za svoje gospodarstvo kad znađe, da će plodove svoga truda sam uživati.

Uvidjajući ipak, da bi tim razpéršenjem proizvodnih silah mnogo nedostatka bilo, i da pojedini gospodari nebi mogli odoljeti potreboćam kod obdělavanja zemljišta, kažu protivnici ovoga načela da bi se oni *time pomogli*, što bi oni *sluge najmiti mogli*, s- kojim bi se *više uradilo nego sa nesložnom družinom*.

Dakle za usrećiti narod misle takovi mudrijaši morao bi svaki samostalni čovek svoje *sluge* imati; a negledaju na to, da u narodu nebude opet samo sluguh i gospodarah, nego da koliko moguće bude svaki svoj gospodar.

Razorenjem patriarhalnog života nastala bi bez dvojbe množina bezkućnikah, i stvorio bi se i kod nas onaj za obstanak društveni u Zapadu toli opasni živalj, koji tamo na užas svakomu služi, tko isto poseduje, jer nije očekivati da će svaki pojedini čovek biti kadar zametnuti posebno svoje gospodarstvo, nego će životariti neko vreme, pa kad vidi da nemore napredovati, on će ostaviti kuću i kućište, te ići za kruhom.

Tim pogibeljnije bi to razorenje bilo, što kod nas nema veće obértnosti, i zato ni prilike, gdje bi se težaci djelom prehranjivati mogli. Razabravši tako pojam patriarhalnog života i posledjice njegovog razorenja nemore mi se na ino nego da priznam za *veliku narodnu ispréću* isto tako *siloviti bezuvietni obstanak njegov*, kao i *bezuvietno ukinutje* toga običajja. Mnijem dakle da bi déržavno zakonotvorstvo u tom obziru sliedeća načela pred očima imati moralo:

1° da se patriarhalni život ostavi u svojoj *slobodi*, kako ga stvara samorodno srodstvo obiteljsko;

2° da se zakonom podupire samo u toliko, u koliko je potrebito, da se zaštituju medjusobna gradjansko-pravstvena odnošenja članovah pojedinog toga društva kućnog;

3° da se dioba ograniči na posedovanje barem triuh ralih zemljišta i podignutje svérsi shodne kuće i ostalih zgradah za gospodarstvo;

4° da se patriarhalni život nipošto neupotriebljava ni posredno niti neposredno u nikakvom obziru za temelj ikakvog javnog tereta ili javne dužnosti, da se tako nedaje povod težnji za ukлонjenjem od javnih dužnostih putem diobe;

5° da se zakonito očituje, da dioba nikoga neriešava svoje osobne dužnosti glede vojništva.

Ostrožinski v. r.

Zusammenfassung

UTJEŠENOVIĆ SCHRIFT »O PATRIARHALNOM ŽIVOTU NARODA JUGOSLAVJANSKOG« (ÜBER DAS PATRIARCHALISCHE LEBEN DES SÜDSLAWISCHEN VOLKES)

Drago Roksandić

Bei der Arbeit an der Baltazar-Bogišić-Sammlung in Cavtat hat der Verfasser das fast völlig unbekannte historiographische Material über die Verbindungen von Ognjeslav Utješenović und Baltazar Bogišić gefunden, das auch für ein besseres Verständnis der Kontroversen über die südslawischen Familiengenossenschaften von großer Bedeutung ist, genauso wie für zahlreiche andere Fragen der kroatischen und serbischen Geschichte der 60-er Jahre des 19. Jhs., als ihre Zusammenarbeit am intensivsten war.

In der Sammlung sind 27 Briefe von Utješenović an Bogišić erhalten. Unter diesen Quellen ist die vom Verfasser in der Beilage veröffentlichte Schrift unter dem Titel »O patriarhalnom životu naroda jugoslavjanskog« (Über das patriarchalische Leben des südslawischen Volkes) von herausragender Bedeutung. Obwohl die Schrift nicht datiert ist, ist es klar, daß sie in den 50-er Jahren des vorigen

Jahrhunderts entstanden ist. Darin wird das militärgrenzlandische Gesetz des kroatischen Landesparlaments aus dem Jahre 1848 kommentiert, ohne das Grundgesetz der Militärgrenze aus dem Jahre 1850 zu erwähnen, obwohl die Frage der Familiengenossenschaften in der Militärgrenze eine der zentralen Fragen seiner Erörterungen ist.

Utješenović setzt sich zwar dafür ein, daß ein Minimum an genossenschaftlichem Besitz gesetzlich geschützt wird, es ist aber offensichtlich, daß ihm jedoch am meisten daran gelegen ist, daß die Eingriffe durch das Gesetz möglichst gering gehalten werden und daß die Möglichkeiten des Staats, die Familiengenossenschaft als Institution zu beeinflussen, möglichst beschränkt sein sollten. Utješenović ist offenkundlich noch in großen Maße unter dem Einfluß der Aufbruchstimmung des Jahres 1848 gestanden

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

HISTORIJSKI ZBORNİK GOD. XL (1) str. 1—470, Zagreb 1987.

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.